

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra sociologie

Studijní obor sociologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Sociální život materiálních objektů

Autorka:

Kristýna Dvořáková

Vedoucí bakalářské práce:

PhDr. Tomáš Kobes, Ph.D.

Pracoviště vedoucího bakalářské práce: Katedra sociologie

Rok a místo odevzdávání práce:

Plzeň, 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že má práce byla vypracována samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Rovněž souhlasím se zveřejněním práce v tištěné či elektronické podobě.

V Plzni 2016

.....

podpis

Poděkování

Chtěla bych srdečně poděkovat svému vedoucímu bakalářské práce PhDr. Tomáši Kobesovi, Ph.D. za trpělivost, cenné rady a spolupráci.

Obsah

1	Úvodní báseň	1
2	Úvod	3
3	Teoretický kontext.....	6
3.1	Proč právě Grafika	6
3.2	Materiální objekt.....	9
3.3	Actor-Network Theory.....	10
3.3.1	Živý a ne-živý.....	11
3.3.2	Sítě.....	12
3.4	Kolektivní paměť.....	14
4	Metodologie	15
4.1	Výzkumný vzorek.....	16
4.2	Metody sběru a analýzy dat	18
4.3	Etické aspekty a možná omezení studie.....	20
5	Interpretace dat.....	21
5.1	Pamětní deska jako ne-živý aktér ve sdružování a tvorbě sítí.....	21
5.2	Význam	24
6	Závěr	27
7	Citace	29
7.1	Seznam literatury	29
7.2	Internetové zdroje.....	30
8	Summary in English	31

1 Úvodní báseň

*Míjejí léta. Letorosty sílí
a města ukusují pole.
Z rukou, jež v tvrdou půdu síly
a byly apoštolsky ctné a holé*

*poledne hojné a žatvu zraje.
A srdce měla jenom prostou víru,
S níž zapřela se v ostnatý drát ráje.
Tak vyšel zástup pionýrů.*

*Do starých dějů, do zápasů strany,
v zažloutlé listy zrak můj zapad' letmý.
Salvy ... Krev horníků ... Řvou na nás před Nýřany.
V oči se zježil panský bajonet mi.*

*Soudruhů mrtvých vousaté zřím tváře.
Steinere, Uxo, Valtře, Vrátný, Krejčí!
Vás otev rád měl. Vidím na šatníku stará čísla Záře.
Dragounů kavalkáda Plzni smejčí.*

*Na každém kroku censor, komisař, stín mříží,
s orlíčkem policajti chocholatí.
Co bojů ještě ... Dunění se blíží ...
V před, Svobodo! Už nelze vzdorovati!*

*Kdo byl ten předvoj nezdolný? Kdo? My!
Kdo pohnul línou mdlobou států?
Kdo zdvihl prapor Lidství nad tyranství tmy
a nes' jej neochvějně v přelomech a zvratu?*

*A podruhé jsme poznali je, šelmy zlé a zmije,
když psali krví nejsmutnější dějin stránku.
A ty že's Krista nástupcem, ó, Pie,
a pardon chtěl jsi polskému dát Franku?*

*Co bojů přešlo ... Nezradili jsme,
jako dřív stojíme tu s hrdým čelem
přes útoky a hrozby, řeči úlisné
a budeme dále republiky tmelem!*
(Vrba in Drašar, 1946: 9-10)

Těmito slovy začíná výtisk 50 let - »Grafika« tiskařské podniky v Plzni. Tato brožura byla vydaná roku 1946 „*Na oslavu 50letého trvání družstva. 45letého provozu vlastní knihtiskárny a k uctění památky obětí z doby nesvobody.*“ (Drašar, 1946: 5)

Dne 1. prosince 1946 v osm hodin ráno se ve velkém sále Společenského domu Peklo konala mimořádná valná hromada právě k této události. O několik hodin později, přesněji o půl dvanácté, byla odhalena pamětní deska, která se stala téměř po sedmdesáti letech od odhalení předmětem zájmu této práce.

2 Úvod

Sociální životy se nedají oprostít od kontextu a prostředí, ve kterém plynou. V prostředí se vyskytují jedinci, popřípadě jiní živí tvorové a také materiální objekty. Objektů je velké množství a každý jednotlivý objekt má menší, či větší význam, jenž se mění i v závislosti na jednotlivcích, prostoru a čase. Právě díky významovosti předmětů pro jedince můžeme hovořit o sociálním životě materiálních objektů.

Téma materiálních objektů v sociálních vědách bylo dlouho přehlíženo. Do nedávné doby objekty/předměty či jiné ne-živé artefakty nepředstavovaly pro sociálních vědy význam a předmětem zájmu byl jedinec, či jedinci. V posledních třiceti letech se situace mění a sociální vědci připouštějí, více či méně, úzké propojení světa lidí s objekty. Dominantním přístupem s takovým náhledem je *Actor-Network Theory* (dále jen ANT). Tato perspektiva nerozděluje materiální a nemateriální svět, naopak tvrdí, že lidé a ne-živé předměty spolu interagují, čímž vytváří sociální život. Tímto se pro mne ANT stává hlavním perspektivou a náhledem na mnou zvolenou problematiku.

Záměrem bakalářské práce je poukázat na důležitost materiálních objektů v našem okolí. Význam bude prokázán na jednom konkrétním předmětu. Určeným předmětem pro zpracování bakalářského výzkumu je pamětní deska na památku popraveným a umučeným, či jinak zemřelých zaměstnanců tiskařského závodu v Plzni, jež se původně nacházela v Kovářské ulici.

Důvodem zvolení tohoto předmětu předcházelo samotné nalezení. Pamětní deska byla objevena v rámci předmětu Biografická sociologická data v zimním semestru akademického roku 2014/2015. Vlastně náhoda způsobila, aby se studenti sociologie o pamětním předmětu dozvěděli. Původní záměr práce byla biografie místa, kde dnes stojí Avalom, kolem Kovářské a Rožmerské ulice. Toto místo bylo pro historii Plzně poměrně vždy důležité. Již v polovině devatenáctého století zde byla důležitá soustružnická dílna. Později byly prostory prodány Škodovi, který zde postavil své první stavby Škodových podniků. A v roce 1921 se do bývalých prostor Škodových závodů přesunula tiskárna Grafika. Tiskárna Grafika na tomto místě prožila svůj největší rozmach a zároveň nejtěžší období během druhé světové války. Na tomto místě

s mnohými změnami ve své firemní struktuře zde vydržela až do roku 2004, poté se již pod novým jménem Typos přestěhovala na Borská pole.

Jeden z kolegů spolupracující na projektu se vydal za svým známým do společnosti Typos a vyptával se na historii tiskárny. Právě v nové budově společnosti Typos, byl náš kolega upozorněn na pamětní desku. Tento památeční předmět ležel na paletě ve skladu společnosti a dle informátora dokonce měla být vyhozena.

Po prezentování těchto závěrů se původní zaměření práce přesunulo směrem k pamětní desce. Po širokých diskuzích jsme se jako studenti rozhodli pamětní desku navrátit na původní místo. V rámci takového rozhodnutí byl kontaktován Památkový úřad v Plzni. Ve vyjádření stálo, že pamětní deska nemůže být prohlášena a památku, protože předmět je movitý, nicméně jsme dostali doporučení, ve kterém stálo, že by bylo vhodné, kdyby deska byla přesunuta na své původní místo, aby plnila svůj záměr, tedy připomenutí událostí, které se na tomto místě staly.

S tímto doporučením byl kontaktován jak Avalon Business Center, tak Typos. Vedení Avalonu s umístěním desky ve svém prostoru souhlasilo a dokonce bylo určeno místo, kam by byla deska umístěna. Jako studenti sociologie jsme začali hledat pozůstalé oběti. Chtěli jsme je informovat o stavu pamětní desky a společně s nimi znovu odhalit pamětní desku. Mezitím probíhalo jednání v Typosu. Po opakovaných návštěvách a jednáních se s naší skupinou odmlčeli. Poslední komunikace s vedením společnosti skončila v únoru 2015 pomocí e-mailové zprávy:

Vážený pane, (oslovení vymazáno z důvodu zachování anonymity)

děkujeme za zájem vašeho spolku o historii tiskárny Grafika a rovněž o pamětní desku válečných obětí z řad jejích zaměstnanců.

Pamětní deska je od našeho přestěhování z našich původních prostor (nyní Avalon) na Borská pole uložena v uzavřeném skladu na teplém a suchém místě a rozhodně jí žádná péče nechybí. Vzhledem k tomu, že tiskárnu Grafika a tudíž i její zaměstnance pokládáme za součást historie naší tiskárny, umístíme pamětní desku na odpovídajícím a důstojném místě v objektu naší firmy.

S pozdravem

Jiří Fricek

jednatel

Tímto jednoduchým krokem bylo veškeré naše snažení pozastaveno. Přes to tuto nemilou skutečnost jsme byli potěšeni, že pamětní deska dostane své místo, kde bude připomínat smutnou historii a památku zemřelých. Projekt byl pozastaven, ale za mou osobu už byl proveden rozhovor s jednou z pozůstalých, kterou se podařilo dohledat, čímž došlo k většímu zainteresování do tématu. Z tohoto důvodu byly uskutečněna návštěva po několika měsících do Typosu, kde přislíbená deska vystavena nebyla. Proto jsem se rozhodla, že téma této konkrétní desky poodhalím pomocí mé bakalářské práce, v rámci které poodhalím, co tento předmět znamená pro pozůstalé, jak nešťastné události druhé světové války zasáhly do jejich životů a jaký význam může mít pamětní deska v dnešních dnech.

Teoretický kontext této práce je uchopen skrze definici materiálního objektu a jeho významu, který je v čase proměňován. Každý specifický objekt má svou *affordanci* a může jich mít i několik. *Affordance* je povaha předmětu, která je závislá na kontextu. Se změnou kontextu dochází i ke změně povahy předmětu.

Stěžejní „mřížkou“, jež bude nahlíženo na tuto problematiku, bude Actor-Network Theory. Tento teoretický přístup má řadu odpůrců, ale zároveň mnoho příznivců. ANT do sociálních věd přináší význam ne-živých, které jsou dle této teorie nedílnou součástí

sociálního života. Tudiž nestaví jasnou hranici materiálního od nemateriálního, či přírodní od sociálního. Společnost a sociální život je utvářen skrze interakce jedinců a ne-živých objektů. Objekty mají různou povahu a některé mohou sloužit k uchopení kolektivní paměti. Kolektivní paměť je úzce propojena s prostorem, ve kterém se objekt nachází. S transformací prostoru může také docházet ke změně významu. Tato změna lze zachytit biografickou metodou.

V rámci výzkumné práce, pomocí biografické metody, bude zmapován celý příběh pamětní desky a bude upozorněno na její sociální život. Důležité je objasnit dobu a kontext toho, proč vznikla a s pomocí pozůstalých přiblížit samotný ceremoniál a události, jež se děly bezprostředně poté. Biografie je skládána pomocí polostrokturovaných rozhovorů provedené „face to face“.

3 Teoretický kontext

V rámci teoretického kontextu je důležité popsat historii daného místa a historie, které stály za vznikem pamětní desky. Dále práce stojí na vymezení materiálního objektu. Tím se formuluje pojetí zvolené objektu v rámci této práce. Z materiálu se může stát sociální předmět, který interaguje s jedinci a tvoří tak sociální život, tedy síť jednání. Důležitý je předpoklad, který striktně neodděluje objekty od jedinců, nýbrž je propojuje. Některé z předmětů mohou sloužit k uchování kolektivní paměti. Takovým případem je pamětní deska, která je předmětem této práce.

3.1 Proč právě Grafika

Historie tiskařských závodů Grafika sahá už do devatenáctého století. Již v roce 1892 v Plzni komise připravovala založení sociálně demokratického družstva, které vzniklo o dva roky později, které bylo zapsáno v krajském firemním rejstříku jako „Dělnické družstvo nakladatelské a vydavatelské v Plzni.“ V této době byla jedna z hlavních priorit vydávat periodika. Tisk periodik nebyl jednoduchý, často z ideologických důvodů, proto tisk těchto periodik ale neprobíhal v družstvu, ale byly tištěny na jiných místech v Plzni, či ve Strakoncích nebo v Praze. Proto v roce 1895 bylo zřízeno „Dělnické tiskařské družstvo“, které se roku 1896 spojilo s družstvem původním a

vzniklo tak „Dělnické družstvo nakladatelské, tiskařské a vydavatelské“, které koupí mnoho budov i tiskáren značně prosperovalo. (Wasková, 1997: 229-231)

O svou existenci tiskárna bojovala za první světové války, kterou si udržela díky vydávání deníku Nová doba, ostatních zakázek bylo pomálu. Po první světové válce měly tiskařské závody finanční problémy, nicméně postupem času, s pomocí ústupků se posléze rostoucí tiskárna společně s redakcí zmíněného deníku přestěhovala v roce 1921 do Rožmberské ulice do bývalé modelárny a skladů Škodovky. Od roku 1919 řídil tiskárnu družstva Václav Drašar a z velké části je rozkvět podniku právě jeho zásluhou. (Wasková, 1997: 233) Roku 1926 přijalo družstvo nové jméno „Grafika“ - dělnické družstvo tiskařské v Plzni, s.r.o. (Drašar, 1946: 17-20). O rok později vznikla komanditní společnost „Papyrus“ Drašar a spol., která se zabírala vydáváním a tiskem sešitů a knih. Zisk i ztráty patřily Grafice. V roce 1930 získala Grafika licenci a výhradní právo na transkritní tisk pro celou Československou republiku. (Wasková, 1997: 234-235) V roce 1935 jsou všechny druhy výroby tiskárny ziskové a Grafika se stala známou po celé republice hlavně díky již zmíněným transkritním tiskopisům, děrným štítkům pro Powersovy stroje, patentním sáčkům s křížovým dnem, či tramvajových lístků. (Drašar, 1946: 13)

Druhá světová válka se na tiskařských závodech značně podepsala. Ještě roku 1938 koupila společnost další dům v Kovářské ulici, nicméně hned 1. Zářím roku 1939 byli zatčeni 3 redaktoři, administrátor a expeditor periodika Nové doby. (Drašar, 1946: 22) Tento deník vycházel i přes tuto nemilou skutečnost nadále, ovšem pod jiným názvem Národní souručenství. Doba války značně poznamenala zaměstnance tiskárny. Dohromady 39 lidí bylo zatčeno, 11 z nich se již nikdy do své práce nevrátilo.

Josef Hříbal, který byl redaktorem, byl zatčen a zemřel společně Václavem Markem v Dachau. Václav Eckert, Vojtěch Vokurka, Ondřej Drda, Václav Kalaš, Josef Šedivec, Jan Bureš, Václav Večeř, Josef Moravec a Vilém Cígler byli za svou odbojovou činnost v časech nesvobody zatčeni a již se nikdy neshledali se svými rodinami. (Remeš in Drašar, 1946: 22)

Další válečná rána přišla v noci 14. Května 1943 v podobě bombardování. Rány zasáhly důležité stroje v celkové hodnotě téměř 6 milionů korun československých. Společně pod troskami zemřeli 3 zaměstnanci tiskárny. František Nový, který pracoval jako

strojní sazeč, Karel Šrédli, jež pracoval pro tiskárnu jako úředník a poslední obětí byl Ludvík Šůlek, který zde byl zaměstnán jako korektor. Při dalším bombardování Plzně v dubnu roku 1945 byl zabit člen družstva Antonín Hick. (Remeš in Drašar, 1946: 22)

Přes to všechno si závod udržel svou existenci a i v době války tiskárna prosperovala. Vedení v době války svým zaměstnancům zřídila kolektivní pojištění a založila penzijní fond. Zároveň věnovala svým členům, jež již měli splacené podíly ještě jednou tolik podílů, údajně za jejich věrnost. Nicméně se tak hlavně snažila předejít podřízení německé První západočeské akciové tiskárně v Plzni pomocí zvýšení provozovacího kapitálu. (Wasková, 1997: 236)

Počty zaměstnanců se během válečných let značně měnily. Průměrný roční počet zaměstnanců v roce 1939 klesl oproti roku 1938 o 74 zaměstnanců na počet 332. V následujících letech počet zaměstnanců ročně mírně narůstal, nicméně počty zaměstnanců v jednom roce cirkuloval v rozdílu kolem padesáti až sedmdesáti zaměstnanců. Například v roce 1942 byl nejvyšší počet zaměstnanců 409 a nejnižší 382. Nejvyšší skok byl v roce 1945, kdy byl roční průměr 396 zaměstnaných lidí a v roce předtím byl tento průměr 456. (Drašar, 1946: 56)

V poválečných letech tiskárna bojovala s nedostatkem pracovních sil, výrobních prostorů i kvalitních strojů, ale i přesto byla ekonomicky velmi úspěšná. Naneštěstí uvnitř podniku téměř ihned po válce vznikaly ideologické neshody. Vznikla paralelní nová komunistická revoluční závodní rada. Příslušníci sociálně demokratické strany byli záměrně odstraňováni a závod díky rozruchu nebyl tolik úspěšný. (Remeš in Drašar, 1946: 23) Díky tomuto kroku muselo vzniknout nové vedení podniku, které tvořili zástupci jak komunistické, tak sociálně demokratické strany. Tyto ideologické neshody komplikovaly veškerá jednání představenstva i dozorčí rady. Rok 1948 byl pro tiskárnu zlomový, tak jako mnohé jiné podniky, tak i tiskárna Grafika byla znárodněna. Již v roce 1951 byla vymazána z obchodního rejstříku, stala se totiž součástí Obchodních tiskáren, n.p., v Kolíně. Až do svého konce byla Grafika úspěšným a věhlasným družstevním podnikem, hlásající se k sociální demokracii. (Wasková, 1997: 237-239)

Spojení tiskáren do jedné obchodní značky trvalo poměrně dlouhé období. Nicméně tiskárna nebyla méně významná, zachoval si svůj věhlas. Velká změně přišla hned

z počátku devadesátých let. Změna režimu umožnila i změnu pro tiskárnu a již v roce 1991 vzniká Typos, tiskařské závody, a.s. Už v roce 1993 se tiskárna stala součástí nadnárodní firmy Euri-Druckservice GmbH, které působí na mnoha trzích po celé Evropě. Ovšem největší rozmach zaznamenala firma v roce 2004 po přestěhování do industriální části Plzeň-Borská pole, kam se společně s celou společností přestěhovala i pamětní deska. Větší, moderní prostory společně s vysokými investicemi znamenaly pro firmu velký a úspěšný rozvoj, neboť se stala jednou z největších a nejmodernějších archovou tiskárnou na českém trhu. (Typos, tiskařské závody, s.r.o.: 2006)

Původní tiskárna Grafiky, nyní Typos byla a je důležitou firmou pro Plzeň a je i v povědomí celé České Republiky. Působení této společnosti společně s historickým pozadím ovlivnila životy mnoha lidí v Plzni. Dokonce i výrobou jednoho materiálního objektu, pamětní desky.

3.2 Materiální objekt

Vztah jedince s předmětem je stěžejní oblastí ve všech sociálních vědách. Do nedávna byly předměty vnímány pouze jako funkční položky a ne jako nositelé informací, proto byla předmětům věnovaná pouze minimální pozornost. Za poslední tři dekády se situace mění. Z funkčních položek se stávají objekty, které jsou integrální součástí lidského jednání. (Gosden, Marshall, 1999: 169)

Objekt se od jedince neliší. Oba mají sociální život a sociální svět. Objekty i jedinci zabírají prostor i čas a jsou schopni interakce. Rozdíl najdeme v tom, že objekt můžeme nazvat „nežijícím jedincem“ a bez žijícího jedince není schopen interakce s druhým objektem. Z předchozích vět jasně vyplývá důležitost vztahu jedince s objektem. Díky působnosti sociálních bytostí (jedinců), se může z materiální věci stát sociální předmět. To, jakým způsobem se stane předmět součástí sociálního života, závisí na kontextu nebo řečeno dle Harrého na ukotvení v příběhu. (Harré, 2002: 23-25) V mém konkrétním případě se z mramoru stal sociální předmět - pamětní deska, která má oslavovat popravené či jinak padlé jedince za druhé světové války.

Jeden předmět nemusí být součástí jednoho narativu, tudíž není statický a záleží vždy na charakteru epizody v daném příběhu. Tímto uvědoměním vznikl nový koncept, jenž ukazuje, že jeden materiální objekt může znamenat více sociálních objektů. (Harré,

2002: 27) Gibson pojmenoval tento koncept jako *affordance*. Na začátku znamená *affordance* materiál, který tvoří jistý objekt. Jádro myšlenky spočívá v tom, že jeden materiál může tvořit více *affordances*, které se časoprostorově vždy vymezí jedna od druhé na základě rolí v příběhu a samotného kontextu. (Gibson in Harré, 2002: 27) Role kontextu je dobře viditelné i na případu dané pamětní desky. Doba při odhalení pamětní desky byla přímo ovlivněna událostmi za druhé světové války, kdy byli oběti oslavováni lidmi, kteří sami zažili tuto složitou a tragickou dobu. Zároveň deska byla vystavena na místě, kde došlo k prvnímu bombardování v Plzni. Tedy kontext období a místa tvoří jednu konkrétní *affordanci*. Pamětní deska se po dlouhou dobu nacházela na původním umístění, kontext místa se tedy nezměnil, ale docházelo k posunu času, čímž se deska časově vzdalovala od původní události, tedy utvářela se nová *affordance*. Následně byla pamětní deska odvezena při stěhování tiskařského závodu no Borská pole, došlo tedy k proměně místa a vznikla jiná *affordance*.

Povaha a důležitost předmětů je různá. Specifickým *affordances* a nositeli významu jsou památníky, sochy či jiné artefakty. Některé historické etapy či události byly zlomové a lidé cítili potřebu si je připomínat skrze takové předměty. Takto vzniklé objekty jsou prakticky materiální stopy nesoucí ideologický význam. Významy jsou sociálně vytvářené a strukturované pomocí jedinců, kteří mají na předměty emocionální vazby (Oláh, 2013: 730). Vztahy mezi jedinci a artefakty, jejich významy a hodnoty se hromadí a proměňují v čase (Gosden, Marshall, 1999: 172).

3.3 Actor-Network Theory

ANT, nebo také česky Teorie sítí aktérů, je kontroverzní sociální teorií. V návaznosti na sílící význam objektů v sociálních vědách, se dostává stále více do povědomí. Má pochopitelně hojnou řadu odpůrců, jimiž jsou například Collins a Yearley, či Amsterdamska, kteří tvrdí, že ne-žijící objekty a jejich analýza by měly zůstat v zájmu přírodních vědců a inženýrů. Bruno Latour, jež Teorii sítí aktérů zformuloval, se staví proti filosofické tradici, v rámci které se objekt automaticky postavil naproti subjektu a oba jsou považovány za radikálně odlišné. S tímto tvrzením Bruno Latour nesouhlasí a tvrdí, že jedinci a objekty jsou díky interakcím společně součástí sociálního života. Stěžejním bodem této teorie tedy není jasné definování, co je a není předmětem

sociálního výzkumu, nýbrž vzájemné interakce ať už mezi žijícími nebo ne-žijícími objekty. (Sayes, 2014: 134-136)

ANT je teoretickým přístupem, který nemá jasně danou metodologickou linii a nikdy se nesnažila určit jednu metodu, jenž by měla být jediná správná. (Nimmo, 2011: 108-109) Každý fenomén potřebuje rozdílný přístup, jenž závisí na citlivosti výzkumníka. Není možné vytvořit univerzální návod a také není možné vyzkoumat při sebevětším vypětím sil „pravdu“, protože ta neexistuje pouze jedna jediná.

Bruno Latour poukázal, že sociální vědci začali používat přídavné jméno „sociální“ pro různé fenomény. Problém však nastal, když za „sociální“ bylo označeno něco čistě materiálního. Sociálním se materiál stane až při interakci, tedy sdružování (Latour, 2005: 1-26). Vždy existují vztahy mezi jedinci a ne-žijícími, které je třeba uznat a zviditelnit. Společnost v rámci ANT není tvořena výlučně vztahy lidských subjektů, protože vždy jsou takové vztahy zprostředkovány a transformovány ne-žijícími různého druhu a to materiály, objekty, technologiemi, či zvířaty a ekosystémy. Vše je neoddělitelně smícháno dohromady. Takové uvažování předpokládá rozšíření náhledu na zkoumaný fenomén. (Nimmo, 2011: 108-110)

3.3.1 Živý a ne-živý

Edwin Sayes (2014) v návaznosti na Bruno Latoura objasňuje, na co pojem ne-živý odkazuje. Rozdělil ne-živé do čtyř kategorií. (1) ne-živý, jako podmínka lidské společnosti; (2) ne-živý jako prostředník; (3) ne-živý jako člen politického a morálního; (4) ne-živý ve sdružování.

Ne-živý jako podmínka lidské společnosti jsou stroje a artefakty, jež se stali integrální součástí lidského života. Takové ne-živé musíme brát v souvislosti vzájemného ovlivňování s „živými“ jedinci, udržující pevnost a stabilitu lidského života. Mohou to být stroje, bez kterých bychom nebyli schopni například pracovat, pohybovat se, nebo komunikovat. (Sayes, 2014: 135-137)

Další skupinou ne-živých jsou ty, jež se projevují jako prostředník v rámci lidského žití. Tyto ne-živé ovlivňují životy jedinců svou existencí a případně svou změnou. Stojí mezi dvěma jedinci a zprostředkovávají jisté interakce. Zde to mohou být kupříkladu přírodní vlivy, ještě konkrétněji například mořské proudy, jež umožňují rybářům vykonávat

jejich zaměstnání, tedy rybolov, čímž si zajišťují obživu. Tedy „pouze“ přepravují a umožňují následující akty. (Sayes, 2014: 137-138)

Ne-živý jako člen polického a morální je myšleno takový aktér, jenž se stane aktérem v našich morálních a politických asociacích. Tedy takový ne-živý může změnit samotnou strukturu politického a morálního smýšlení. Není to tedy objektivní norma, nýbrž něco, co v nás evokuje změnu. Ukázkovým příkladem jsou upozornění v automobilech hlásící „připoutej se“. V samotném automobilu není připoutání se objektivní normou, ale ne-žijící upozornění může pozměnit naše rozhodnutí o tom, zda se jedinec skutečně připoutá, či nikoli. (Sayes, 2014: 138-140)

Poslední skupinou a možno říci nejvýraznější jsou ne-živý ve sdružování. Tato kategorie spojuje jedince a ne-živé v síť aktérů. V rámci interakce dochází k propojení a tvoření sítě zahrnující herce. Herci – aktéry jsou právě jedinci i ne-živé entity. Ne-živý nejsou odděleni od ostatních subjektů, právě naopak jsou integrální součástí všech uskutečněných interakcí, jež se formují v síť. Sestavení spolu-sítě může překonávat různé prostory, různé časové úseky i variabilní ontologie. V sítích se projevuje hmatatelný vliv ne-žijících entit. (Sayes, 2014: 140-142)

Živý i ne-živý mohou být aktéry sítě. Dokonce ANT uznává, že cokoli může být považováno na aktéra sítě a zároveň jako síť samotná. Aktér je teda někdo, či něco, co koná nebo je podmíněno ke konání. Identita jednotlivých aktérů je formována skrze interakce s jinými aktéry. Vědci, kteří jsou zastánci ANT, se snaží překonat duality mezi živými a ne-živými z toho důvodu, že oba typy aktérů hrají důležité role v konstruování sítě. Nicméně uznávají rozdíly mezi živými a ne-živými. Jejich primární zájem není v mapování interakcí mezi jednotlivými složkami, ale zaměřování se na zmapování způsobů, jimiž aktéři definují, mobilizují a rozkládají své role v heterogenních sítích. (Cressman, 2009: 3-4)

3.3.2 Síť

Pojem translace byl poprvé použit francouzským filosofem Michelelem Serresem jako termín, který se snaží překonat svévolné dělení mezi aspekty. Může být vnímán jako most, který vede nad propastí variabilních aspektů. Aspekty nikdy neexistují bez kontextu prostředí a může se zdát nereálné tyto aspekty propojit. (Cressman, 2009: 9)

Callon v roce 1986 užil termín translace, kterým odkazuje na proces utváření sítí. Translaci definuje ve čtyřech krocích, či okamžicích. Jimiž jsou Problematizace, Zájem, Zápis a Mobilizace. V rámci Problematizace se definuje problém společně se souborem relevantních aktérů. Společně s definováním problému se vytvoří program, se kterým se aktéři vyrovnávají a tím se stávají nepostradatelní a primární pro síť. V dalším kroku Zájmu se primární aktér snaží získávat další aktéry, kteří přijímají své role v síti a zároveň další přidání aktéři rozeznávají stěžejní roli aktéra primárního. Během Zápisu jsou role aktéru jasně definovány a aktéři je formálně přijmou a začnou pracovat ve svých rolích. V posledním kroku mobilizace jsou definováni primární aktéři a aktéři další, kteří již přijímají svou pasivní roli a mohou se snažit ji mobilizovat. Celý proces translace zahrnuje vyjednávání mezi živými aktéry a významnými ne-živými aktéry. Translace spočívá ve stanovení definic a významů pro pochopení cílů a jevů, se kterými se síť potýká. Úspěšná síť je taková, která má vyrovnané zájmy mezi svými aktéry a sítí jako takovou. (The Bug's Blog, Bruno Latour, Action-Network-Theory, and Dismantling Hierarchies: 2009)

Sítě jsou tvořeny mnoha aktéry, živými i ne-živými, které se navzájem ovlivňují pomocí interakcí. Sítě vznikají a zanikají. Čím delší trvání sítě mají, tím jsou odolnější. Sítě jsou spojení či sjednocení materiálního a sémiotického prostředí. ANT předpokládá, že sémiotické komponenty a materiální prostředí jsou stejně důležité. Jednotlivci mohou jednat i rámci svého vlastního zájmu. Pokud toto jednání odsouhlasí ostatní členové sítě, stanou zájmy jednotlivce definovanými cíli celé sítě a všech jejích aktérů.

Bruno Latour rozlišuje v sítích několik termínů – černá skříňka, prostředník, zprostředkovatel. Černá skříňka je technický název pro nástroj, objekt nebo systém, který pracuje se vstupy, výstupy a přenosy. O černé skříňce nemáme žádné znalosti, jak ve svém nitru funguje, či pracuje s příchozími vstupy, jak poté probíhá přenos informací a jak a čím byl ovlivněn výstup. Nicméně to nutně neznamená, že vstup musí být vždy přetvářen. Černá skříňka z tohoto pohledu může být jak zprostředkovatelem, tak prostředníkem. Zprostředkovatel vstupy netransformuje, tedy vstupy se přesně rovnají výstupům. Role zprostředkovatele je vždy počítána jako jeden, ačkoliv může být tvořen z více částí. Je to dáno tím, že zprostředkovává vstupní informace. Z tohoto pohledu jeho role může být často opomíjená. Prostředník, naopak od zprostředkovatele, vstupy přeměňuje, překládá, může docházet k různým deformacím, měněním významu, či

prvků. Může být počítán za jednoho, ale také díky různým transformacím také za mnoho nebo nekonečně mnoho. Role prostředníka, či prostředkovatele mohou v sítích zaujmout živý i ne-živý aktéři. Celá síť je větší než součet jeho aktérů. Síť vyžadují neustálou údržbu a řád. Aktéři se mohou stát člen jiných konkurenčních sítích, síť se mohou rozpadat, být slabší či silnější. Aktér se stane pro síť nepostradatelný, pokud projde síťovými kanály, které Bruno Latour nazývá jako kritické body průchodu. Tedy pokud je aktér nezbytný pro zajištění komunikace v síti. (The Bug's Blog, Bruno Latour, Action-Network-Theory, and Dismantling Hierarchies: 2009)

3.4 Kolektivní paměť

Památníky a jiné připomínkové objekty, nesoucí význam, slouží k uchování kolektivní paměti. Aby docházelo k uchování kolektivní paměti, záleží na umístění v prostoru. Veřejný prostor hraje důležitou roli (Oláh, 2013: 730-734), protože bez umístění na veřejném místě nemůže docházet k interakcím mezi předměty a jedinci, čímž se znemožní tvorba významů. Kolektivní paměť, prostor, jedinci a předměty jsou úzce provázány. Předměty nás obklopující, nesou význam, a zároveň předměty tvoří prostor, tudíž samotný prostor je nositelem významu. Významy se etablojí skrze jedince interagující s ostatními jedinci, kteří jsou toho prostoru či předmětu součástí. Předměty a prostor „nemluví, my jim však přesto rozumíme, protože mají důvěrný smysl, který dokážeme číst.“ (Halbwachs, 2010: 187) Ačkoliv předměty a prostory mohou působit trvale, není tomu tak, neustále se modifikuje podoba prostoru či předmětů. Obměňují se lidské preference, proměňují se generace, politické zázemí i jiné změny týkající se jedinců i společnosti. Může docházet k menším přeměnám, ale i celkové transformaci, či odejmutí jistých předmětů. (Halbwachs, 2010: 185-195)

4 Metodologie

Cílem mého výzkumu je upozornit na sociální život jednoho konkrétního předmětu pomocí biografické metody. Důležitým zjištěním je předpokládaná proměna významu pamětní desky v čase, která závisí na výpovědích respondentů, jenž mají specifické vztahy k pamětní desce. Kvalitativní výzkum založen na interpretativním paradigmatu byl započat již v zimním semestru roku 2014/2015, v rámci předmětu Biografická Sociologická Metoda, kde také došlo ke kontaktování pozůstalých osob. V rámci toho výzkumu byly kontakty převzaty, znovu kontaktovány a téma bylo nadále prohlubováno.

Biografie objektu má ojedinělou schopnost propojit životy různých lidí. Ráda bych si zde vypůjčila metaforu ruského spisovatele Tretyakova, který přirovnal biografii objektu k pásovému dopravníku. Jeden předmět se pohybuje po pásovém dopravníku a vlevo i vpravo míjí jedince, jež se mohou nacházet kolem dopravníku z různých důvodů a daný předmět pro ně nabývá různého významu i hodnot. (Tretyakov, 2006: 58-62) Kdybychom postavili pamětní desku na pásový dopravník, který by se posouval směrem v čase, bylo by nutné si všimnout všech interakcí, kterých je pamětní deska součástí.

Biografický přístup v tomto momentě reflektuje, jak sociální interakce jedince a předmětu tvoří význam. Ten není trvalý, může docházet ke změnám, které nemusí nutně souviset s fyzickými modifikacemi jedinců či předmětů. Význam nemůže být pochopen pouze z jedné etapy existence. Jeho tvorba je proces vytváření hodnot, jenž je odvozován od jedinců a událostí, které jsou spojeny s artefaktem. Tringham takový koncept biografie nazývá „life-history“ (Gosden, Marshall, 1999: 169-171). Důležitou součástí biografie je přijmout objekt, ne jako dogmaticky zamrazený, ale jako objekt v okamžiku. Jednotlivé okamžiky tvoří sociální život předmětu. Předmět má tedy danou historii, která je důležitá k poznání okamžiků, čímž je poskládána biografie předmětu. (Ferrarotti, 2003)

V mém výzkumu postupuji biografickým přístupem s narativními prvky. Hendl definuje biografii jako: „*napsanou historii života jedince. Jde o rekonstrukci a interpretaci průběhu života jedince někým druhým (na rozdíl od autobiografie).*“ (Hendl, 2008: 130)

Důležitým aspektem biografie je emic perspektiva jedince popisující danou událost, která vznikla v rámci sociální interakce jedince, což je potřeba reflektovat. Tedy výzkumník musí porozumět dané výpovědi, aby byl schopen subjektivní výrok rekonstruovat, teda skládat biografii. (Rosenthal, 2008: 48 – 52) Biografie se začala formovat ve dvacátých letech dvacátého století a je spojována převážně s dílem: *The Polish Peasant in Europe and America*. Ale rozšíření se datuje hlavně v posledních dvaceti letech převážně v německém prostředí, kdy jsou biografie brány jako sociální realita sama o sobě. (Rosenthal, 2008: 48) Hendl definuje, že biografický přístup může být dělán na osobě, či institucí (Hendl, 2008: 130-133), avšak tato definice je pro biografický výzkum předmětu zavádějící, protože Hendl biografii spojuje výhradně s osobami či osobami v institucích, nikoli s objekty. Biografií objektu může být zachycena skutečnost, která by nebyla zachycena, pokud by se jednalo pouze o biografii jedince. Každý člověk má vícero biografii – psychologickou, profesionální či třeba rodinou, které se při výpovědích selektují a vyřazují jiné. Existuje i vícero biografii předmětů, které jsou však kulturně formované, což znamená pokládat zřetel na to, jak a z jaké perspektivy může být tvořena biografie (Appadurai, 1986, 64 -68). Biografie je součástí kvalitativních metod v sociologii, která klade důraz na relevantní autonomii jedince. Jedinec-respondent podává podstatné informace, jenž jsou akceptovány jako pravdivé. Otázky se zaměřují v převážné míře na pamětní desku. Tento předmět není vytržen z prostředí, právě naopak ho prostředí formuje a tím i odpovědi mých respondentů. Biografie objektů vyvstává z určitých významů, které v tomto konkrétním případě tvoří jeden objekt – pamětní deska a jedinci, jež v průběhu historie tohoto objektu vytvářeli s deskou hodnoty a významy. Kolem jednoho takového předmětu se postupem času tvořily jednotlivé kontexty a etapy.

4.1 Výzkumný vzorek

Za vhodné respondenty považuji jedince, jež mají přímou i nepřímou souvislost s pamětní deskou, nacházející se původně v Kovářské ulici. Jedince s přímou souvislostí definuji jako pozůstalé po obětech druhé světové války pracující v tiskařském závodu Grafika, jejichž jména jsou uvedena na pamětní desce. Jedinec s nepřímou souvislostí jsou studenti spolupracující na projektu, který měl za cíl navrátit pamětní desku na

původní místo. Kontakty na respondenty jsem získala pomocí již zmíněného projektu, v rámci kterého byly kontakty na pozůstalé vyhledány v archivu města Nepomuku. Se studenty jsem spolupracovala na původním projektu, proto mi přislíbili následnou participaci. Respondenti byli kontaktováni různými způsoby přes mailovou komunikaci, telefonáty a aplikace Facebook. Schůzky byly domluveny na listopad až prosinec 2015 a probíhaly v kavárnách či přímo u respondentů doma.

K rozhovorům s pozůstalými bylo potřeba přistupovat s jistou obezřetností, protože se jedná o citlivé téma. Rozhovory s pozůstalými trvaly z pravidla o něco déle než se studenty od 40 do 80 minut. Pozůstalými byly ženy, každá měla jiný vztah k oběti. První pozůstalou byla dcera (dále jen MS) po popraveném. MS je ve věku 75 let, a proto probíhal rozhovor, vzhledem k jejímu věku, u ní doma v Chotěšově. Komunikace byla velice emotivní a MS byla velmi dojata, že je takové téma stále zájem. Ještě před začátkem rozhovoru mi poskytla osobní dopisy, které její otec posílal domů z vězení, což mi umožnilo dokreslení celé situace a připomnělo, že se stále jedná o poměrně živé téma. Dalším pozůstalým byla žena, která byla také dcera popraveného muže (dále jen KS). Rozhovor byl velice náročný, protože v současné době je respondentce 90 let a trpěla značnou nedoslýchavostí. Odvedení svého otce si zřetelně pamatuje, protože v té době jí bylo šestnáct let. Tento rozhovor přinesl mnohé, protože KS i její matka po válce v Grafice pracovaly a pamětní desku vídaly celkem pravidelně. Posledním pozůstalým byla také žena, která byla neteří jednoho z obětí bombardování (dále jen IV). Povaha rozhovoru byla odlišná od předchozího, protože si na oběť nepamatuje, v době incidentu jí byla asi čtyři měsíce. Pozůstalého zná pouze z vyprávění v dětství. Později se už o oběti nemluvilo, z toho důvodu, že se její teta (manželka oběti) opět provdala. Po tomto rozhovoru přibyla v mé analýze další proměnná, neboť dotazovaná o pamětní desce nevěděla. Od této skutečnosti se dále odvíjela povaha rozhovoru. Rozhovor byl občas narušen, protože probíhal v kavárně, kde byl jemný ruch, a byly jsme několikrát vyrušeny servírkou. Navzdory těmto skutečnostem bylo zřejmé, že samotné téma respondentku zajímá.

Další skupinou respondentů byly studenti, jež se původně zajímali o historii místa dnešního Avalonu a čirou náhodou objevili pamětní desku, která se stala předmětem výzkumu. Rozhovory se studenty byly méně formální z důvodu toho, že se osobně známe, zároveň nebyly tak emocionálně zabarvené. S pamětní deskou se osobně

nesetkali, ale viděli fotografii dnešního umístění pamětní desky. Rozhovory trvaly oproti rozhovorům s pozůstalými kratší dobu od 20 do 30 minut a oba proběhli v kavárnách. Rozhovor s prvním studentem (dále jen student 1) probíhal v přátelském duchu. Ačkoliv studenti nemají k pamětní desce osobní vztah, student 1 mluvil rozhořčeně o průběhu původního projektu (navrácení pamětní desky na původní místo), který skončil nezdarem a neochotou Typosu se studenty nadále spolupracovat. Zeptal se mne na současný stav umístění, kdy pamětní deska stále leží na paletě ve skladu, čímž byl touto informací rozezlen. Podobnou reakci měl i druhý student (dále jen student 2). Rozhovor se studentem 2 se opět nesl v přátelském duchu a byly mi poskytnuty veškeré informační a komunikační materiály k původnímu projektu.

Dalšími důležitými respondenty měli být současní zaměstnanci Typosu a také předchozí zaměstnanci, kteří jsou již v důchodu, či mají jiné zaměstnání. Tito respondenti by pomohli dokreslit síť aktérů. Bohužel přes veškerou snahu, kontaktování zhruba osmi osob a opakovaná návštěva společnosti Typos, se nepovedlo sehnat takového muže, či ženu, kteří by svolili k samotnému rozhovoru. Tímto se původní plány narušily a analýza daného fenoménu je mírně narušena.

4.2 Metody sběru a analýzy dat

Hlavní metodou sběru dat jsou polostrukturované rozhovory s narativními prvky. Tvorba struktury rozhovoru byla opřena o dva autory, Kaufmanna a O'Reilly. Celá struktura rozhovoru se bude transformovat v závislosti na povaze dotazovaného. Otázky nejsou striktně dané a byly formulovány dle mého osobního uvážení. Je to dáno povahou mé práce, kde nejsou předmětem mého výzkumu samotní respondenti, ale materiální objekt, na něž je dotazováno.

Před každým rozhovorem byla provedena příprava, která zahrnovala všechny dosavadní informace o dotazovaném, či v případě pozůstalých, také o obětech. Jejichž jména jsou na pamětní desce. Začátek všech rozhovorů byl spíše v neformálním duchu, kdy byli respondenti dotazováni zpravidla na to, jaký měli den. Poté začala formální stránka rozhovoru, kdy jim byla vysvětlena podstata výzkumu, co se od nich žádá, jak budou nápomocni a také jim byl dán podepsán informovaný souhlas. Ten obsahoval potřebné

informace o výzkumu, kontakt na mne a dotazování také podepisovali, že rozhovor bude nahráván a dále zpracován dle kvalitativních metod. Celý text informovaného rozhovoru jsem přečetla nahlas ještě před tím, než ho respondenti podepsali. Poté respondenti byli upozorněni, že se zapíná nahrávání. Jako diktafon sloužil mobilní telefon, který ležel na stole. Na respondentech bylo viděno ovlivnění nahráváním z počátku rozhovoru, poté už jako by zapomněli a rozpovídali se hlouběji do detailů. Během rozhovoru byly pořizovány poznámky, které nesměly narušovat tok rozhovoru (O'Reilly, 2004: 153 – 154) a byly dopsány bezprostředně po rozhovoru.

Do průběhu rozhovoru byla zasahováno minimálně a nová či doplňující otázka byla položena až v momentě, kdy bylo zjevné, že respondent dopovídal svou odpověď. Neomezování jednotlivých výpovědí je důležité, protože výpovědi vytváří life-history, tedy jednotlivé části či etapy života předmětu. (Rosenthal, 2008: 50) Struktura rozhovoru nebyla dodržována striktně. Biografický narativní rozhovor je vystavěn nezávislé po výzkumné otázce, kdy se výzkumník táže po *genesis* a jak je konstruována dnes. Rozhovor je rozdělen na dobu hlavní narace, kdy je položena hlavní otázka a respondent formuje subjektivně strukturovanou výpověď. Následuje doba pokládání narativních otázek, aby došlo k porozumění vyřčeného. (Rosenthal, 2008: 50 – 51) Povaha rozhovoru se odvíjela hlavně od toho, jaký vztah má jednotlivý respondent k dané desce a jaké zkušenosti. V případě pozůstalých byla část rozhovoru věnována samotné oběti, kde bylo řečeno, kdo je daný jedinec, jakou má spojitost s tiskařským závodem a jakým způsobem zamřel. Naopak značná část rozhovoru se studenty popisovala průběh původního projektu navrácení pamětní desky na své původní místo. Další stěžejní část rozhovoru byla věnována významnosti desky pro danou osobu, pro okolí a také přáním, co by se mělo s deskou stát. Každý respondent se stal součástí života pamětní desky, protože došlo k přímé i nepřímé interakci. Ze zkušeností s pamětní deskou se skládá biografie pamětní desky. Navzdory tomu jsem si vědoma, že neexistuje žádná metoda, teorie či přístup, který by dokázal zmapovat biografii daného předmětu komplexně a uceleně.

Analýza byla započata při průběžném získávání dat již od prvního uvažování o daném tématu. Hlavním předmětem mé analýzy byly polostrukturované narativní rozhovory. K doplnění celkového obrazu jsem používala získané fotografie, osobní dopisy a poznámky. Po získání každého rozhovoru byla jeho nahrávka doslovně přepsána,

doplněna o poznámky z rozhovoru a o dojmy z rozhovoru. Následně byly rozhovory třízeny, dle povahy respondentů a dále byly vymezeny jednotlivé proměnné. Proměnné byly stanoveny tak, aby se dosáhlo požadovaného cíle výzkumu. Dle proměnných byla data okódována pomocí programu MS Excel. Kódy byly v programu barevně odlišené, což umožnilo lepší a rychlejší orientaci. Hlavními kódy byly stanoveny: Vztah k objektu (podkódy: pozůstalý, student), Vědomí o desce, Znalost jmen na desce, Setkání s deskou, Znalost momentálního umístění desky (podkód: souhlas s umístěním, přání o navrácení) a Významnost desky (podkód: pro respondenta, pro ostatní).

4.3 Etické aspekty a možná omezení studie

Na základě svého dosavadního vzdělání byl prováděn výzkum pomocí odborně získaných znalostí. V rámci výzkumu jsem respektovala své respondenty na základě lidských práv, etického kodexu a občanského zákoníku. Byla dodržena vědecká, profesionální a společenská odpovědnost. Respondentům byla bezvýhradně zajištěna anonymita a nebyla podávána důvěrná, klamná či zavádějící sdělení, či sdělení pod nátlakem nebo vytržená z kontextu. Respondenti byli informováni o všech zákonech a pravidlech daného výzkumu. (ASA 1989, 6-12)

Před zahájením samotného výzkumu respondenti byli seznámeni s podmínkami a požádáni o informovaný souhlas. Při podávání informací o daném výzkumu jsem si byla vědoma možného ovlivnění respondentů, proto jim bylo poskytnuto nezbytně nutné množství.

Jsem si vědoma citlivosti informací a jisté emocionální roviny, jenž může ovlivňovat respondenty. Při průběhu výzkumu jsem proto respektovat rozhodnutí respondentů o odmítnutí další spolupráce, ale snažila jsem se této situaci předcházet svým profesionálním a ohleduplným přístupem. Respondenti mohli odmítnout spolupráci také z jisté časové náročnosti, která plyne z rozhovorů, z tohoto důvodu se jim přizpůsobila v rámci času i místa setkání.

Spolupráce s mými respondenty byla pro mne velkým přínosem. Obě dotazované skupiny – studenti a pozůstalý, spolupracovali a vypověděli dle i nad rámec mých očekáváníí. Třetí skupina – minulé i stávající zaměstnanci společnosti Typosu, která byla kontaktována, již nesvolila z rozličných důvodů k samotným rozhovorům. Je otázkou,

jak by jejich výpovědi ovlivnily analýzu. Nutno podotknout, že výpovědi třetí skupiny by dále odkryly síť aktérů kolem pamětní desky a také pomohli doplnit biografii předmětu.

5 Interpretace dat

V rámci interpretace budou prezentovány výsledky výzkumu, které budou propojené s teoretickým kontextem práce. V první části bude představena pamětní deska jako ne-živý aktér ve sdružování. Bude vysvětleno, proč objekt, jakým je pamětní deska, může být součástí sítě aktérů, a jak ovlivnila následné životy ostatních aktérů. Poslední část interpretace dat bude věnována významu, případně proměně významu pamětní desky.

5.1 Pamětní deska jako ne-živý aktér ve sdružování a tvorbě sítě

Jak již bylo výše řečeno, nejvýraznější skupinou ne-živých aktérů jsou ne-živý ve sdružování. Právě za takového aktéra může být považována pamětní deska. Tento objekt po svém vzniku byl vystaven v tiskárně Grafika, aby připomínal hrůzné události druhé světové války. Pamětní deska měla hmatatelný vliv na své okolí. Již při slavnostním odhalení 1. prosince 1946 začala svou existencí působit a ovlivňovat jedince ve svém okolí. Ke slavnostnímu odhalení byli přizváni pozůstalí obětí společně s dalšími hosty. MS, dcera zavražděného zaměstnance Grafiky popisuje slavnost odhalení následovně:

MS: No taky ty současný zaměstnanci ty tam byli a tak ... prostě taková akce ... no, to proslov byl.. ... no ... připomínka zase, že potom člověk je ... (oddechnutí a propuknutí v pláč) ... no jo, to vám tátu nikdy nenahradí, člověk je pořád ... je to špatný, když jsme byli pořád s mamí jenom ... ani sourozence, nic.

Pro dceru po popraveném a její maminku bylo první setkání s pamětní deskou velmi emotivní zážitek. Ačkoliv byla poměrně v mladém věku osmi let, celý ceremoniál si zřetelně pamatovala. Popsala, kdo všechno se ceremoniálu zúčastnil, byli to tehdejší zaměstnanci tiskárny, pozůstalí ostatních obětí a dále hovořila o jiných „*důležitých pánech*“. Pro své vzpomínky si uchovala veškeré dopisy, články a publikace, které se

týkaly jejího tatínka a pamětní desky, jako takové. Po skončení války a po odhalení desky její maminka zůstala v kontaktu s ostatními pozůstalými i s těmi zaměstnanci, kteří se po válce z vězení vrátili, čímž se utvořila kolem pamětní desky síť aktérů. Tato síť byla tvořena živými aktéry, tedy jedinci, kteří spolu zůstali v kontaktu, ale zároveň s ne-živými aktéry, tedy pamětní deskou a písemnými vzpomínkami na oběti. Bohužel to bylo naposledy, co MS i její maminka pamětní desku spatřily a nadále o jejím osudu nevěděly.

Pamětní deska po svém odhalení byla nadále vystavena na stěně tiskárny Grafika a nadále tak připomínaly události, které stály za její, vznikem. Dcera po dalším popraveném si vzhledem ke svému věku ceremoniál nepamatuje. Avšak její maminka byla po válce zaměstnaná v tiskárně, protože přišla o svého manžela a musela jít do zaměstnání a později i sama KS byla zde zaměstnaná. Denně s maminkou chodily kolem pamětní desky a připomínaly si tak zesnulého otce a manžela. Obě byly s deskou v kontaktu až do roku (přibližně) 1950. Od té doby pamětní desku neviděly.

Já jako se pamatuju, když jsem tam byla zaměstnaná ne? Ale potom jako jsem se tam tak nepohybovala vokoło Grafiky bych řekla takhle no. A na těch Borskejch polích jsem se taky nebyla podívat u tý tiskárny. Jednou jsem se tam chtěla podívat, ale jako jsem to nenašla kde to je. (zasmání)

Od té doby je biografie desky pro tuto práci neznámá. Bohužel díky neochotě dnešního Typosu, bývalé tiskárny Grafika není známo, co s pamětní deskou bylo nadále. Dá se předpokládat, že byla vystavena na svém původním místě až do zbourání bývalých prostor. Poté byla společně s jiným movitým majetkem firmy přesunuta na Borské pole, kde už vystavena nebyla a byla ponechána na paletě ve skladu, kde k ní měl přístup pouze omezený počet zaměstnanců.

Navzdory této neznalosti je evidentní, že životy pozůstalých pokračovaly dál. V následujících rozličných osudech si pozůstalí nesli hořkou skutečnost, že přišli o své blízké. Postupem času matka MS přestala být v kontaktu s ostatními pozůstalými i přeživšími. Nicméně skutečnost, díky které vznikla pamětní deska, si připomínaly nadále. Matka MS se stala členkou Ústředního výboru protinacistických bojovníků, díky kterému byly uskutečňovány cesty na místa, kde mnoho obětí druhé světové války zemřelo.

MS: ... a potom nám i vrátili, boty nám vrátili, ten svetr a já nevím co všechno, ale to mámi řekla: úplně všechno nám vrátili. Ale co jsme všechno nevěřili, že by v tom měli takovej pořádek, protože jsme byli v těch Drážďanech, tam jsou dva hřbitovy. A na tom jednom hřbitově jsme šli za tím hrobařem a ten nám ukázal knížku, kde měl napsáno ve společném hrobě, kdo tam všichni leží. Tam byli různý ty slováci, češí poláci, všechny možný tam bylo v tom napsáno. Bylo to německy, bylo tam, kdy byl pochován jako. Že tam měli evidenci jako. Že jsme to našli. To jsme pořádali od toho Svaz protifašistický, pořádali zájezd včetně těch pozůstalých, co byl takhle zavřený a popravený, takže právě tam jsme se na to jeli podívat. (následně čte z dopisu, který byl určen pro její matku) Ústřední výbor proti nacistickým bojovníkům uděluje čestný odznak (jméno vymazáno z důvodu zachování anonymity) za záslužnou funkcionářskou činnost v českém svazu Protifašistických bojovníků ... (přestává číst) tam byla až do smrti, do 89. V tom spolku, ale bylo jich pořád míň a míň. Umíral jeden po druhým. A vždycky když byly slavnosti tady na urnovém hřbitově, tam v rohu je taky památník, tak právě tam pokládali věnce.

Právě jiné památníky, či jiné pamětní desky hrály důležitou roli při dalším počínání pozůstalých. Při svém vyprávění MS se zmínila o památníku v Lužanech, který byl odhalen k příležitosti jubilea 30 let od skončení dnů nsvobody. Na tomto památníku je uvedeno, mimo jiné, jméno jejího otce. Zde se objevuje další faktor a tím je vzdálenost. MS se svou matkou žila v Chotěšově a k památníku do Lužan jezdily pravidelně, kdežto pamětní desku, která náležela Grafice, viděly pouze jednou. Lužany jsou pro ně blíž a zde tak pravidelně uctívaly památku popraveným a paní MS jí uctívá i nadále.

MS: teda do těch Lužan jezdíme pořád. Svátek umrtí, na dušičky, pořád tam jezdíme.

U druhé pozůstalé respondentky KS se také projevil faktor vzdálenosti. Již od dětství a později se svým manželem pravidelně navštěvuje kostel Česko-bratrské církve, který je v blízkosti jejího domova, kde se do dnešního dne nachází pamětní deska věnována obětem druhé světové války.

KS: já chodím do česko-bratrského kostela a tam je taky velká deska a tak je taky tatí napsanej.

T: Opravdu?

KS: joo, protože chodil tak jako taky do kostela ne?

Kolem pamětní desky, která je předmětem tohoto výzkumu, byla postupně vytvořena síť aktérů. Jak bylo uvedeno výše, síť aktérů kolem desky vznikla ve čtyřech krocích. V prvním kroku Problematizace byl zformulován problém a zároveň program – uctění památky popraveným, či jinak zemřelým zaměstnancům tiskařského závodu Grafika. Aktéři pro tuto síť bylo vedení Grafiky, kteří nechali vyrobit památeční předmět a přizvali pozůstalé a ostatní jedince k odhalení desky, čímž se síť aktérů dostala k dalšímu bodu, tedy získávání dalších aktérů, kteří přijímali své role v síti a v dalším okamžiku na nich začali pracovat – zúčastnili se ceremoniálu, uctívali památku a mezi sebou zůstávali v interakcích. Pamětní deska je síť aktérů zprostředkovatel jedné události a síť aktérů se kolem ní sbíhá. Síť aktérů kolem pamětní desky je i nadále, aktéři jsou stále v interakcích, nicméně se několikrát drasticky proměnila. S touto změnou lze předpokládat, že docházelo i k proměně významu pamětní desky.

5.2 Význam

Lze předpokládat, že význam pamětní desky se časem měnil společně se zájmy aktérů v rámci sítě. Velký význam lze desce přikládat při jejím odhalení a následujících letech, kdy skutečnosti druhé světové války byly v živé paměti živých aktérů. Postupem času význam a zájem o pamětní desku upadal. Vlivem odstranění z původního místa pamětní deska došla málem k zapomnění. Obrození jejího významu se znatelně objevil až při sdělení o existenci tohoto památečního předmětu studentům sociologie.

Skupina studentů má pocit, že tento předmět by měl být umístěn na veřejném místě, aby tak připomínal události a sloužil k uchování kolektivní paměti. Když byla studentům položena otázka, zda má pamětní deska nějaký význam odpovědi byli následující:

TF: *Já si myslím, že význam má, protože připomíná prostě nějakou událost. Připomíná nějakou historii místa a hlavně ta deska už podle obrázku, není to, je to docela, no, nevím jestli mistrovský dílo, ale přijde mi minimálně hodnotný dílo. Je to vlastně celý, pokud vím, měděný nebo nějaký mramor.*

JK: *Nó, ten názor nebude jenom můj, ale všech těch z té skupiny lidí, kteří se na to podíleli, že by se prostě ta deska měla vrátit tam, kde se to stalo, protože to je absolutní nesmysl, aby ležela někde o čtyři pět kilometrů dál. To si prostě myslíme nebo já si to myslím do teď, že by tam měla být, ikdyž ta budova je úplně jiná, protože jde o to místo. To místo je společnej jmenovatel, že jo, k dotváření toho příběhu celého. Ona má význam, protože na ní jsou napsaný jména obětí, je na ní napsaný datum a co se stalo, takže ona nějakým způsobem zviditelňuje to, co se stalo před sedmdesáti lety.*

Odpovědi studentů byly jednoznačné v tom, že pamětní deska význam má až už z důvodu historického, či hodnotného. Pamětní deska by měla připomínat událost, která se na to místě udála.

Při položení otázky pozůstalým obětí respondentky často nevěděly, jak mají odpovědět a dlouho nad svou odpovědí přemýšlely.

IV: *Jako 3 lidi po náletu je poměrně málo jako.. ale jako mělo by se ukazovat pořád, co se dělo jo. Nemělo by se na takový věci zapomínat, vymazat je z paměti.*

Tato pozůstalá oběť bombardování neznala, v té době byla ve věku čtyř měsíců, dokonce nevěděla, že nějaká pamětní deska byla vyrobena. Tuto informaci se dozvěděla až po mém kontaktování. Po položení této otázky se k ní během rozhovoru vrátila několikrát a vždy zdůraznila, že by se zapomínat nemělo.

Další pozůstalá byla poměrně opačného názoru:

KS: *noo.. tak to já nevim ani. Já jako chodim do toho kostela, tak tam jsou jako napsaný ty ldi takhle ne, tak je tam tatí taky napsanej, tak to nevim no.*

T: *Takže asi pro Vás nemá velký význam*

KS: *No jo.*

T: *A myslíte si, že kdyby byla vystavená, že by se u ní třeba lidi zastavovali a koukali se na ní?*

KS: *No.. to nevim, tak ted' už je vlastně plno mladejch lidí ne?! Je to dávno, tak to už asi ani né. To už je.. (usmání se) moc už nezbylo pamětníků, kdo by koukal.*

Tato odpověď byla založena na skutečnosti, že je málo lidí, které by si tuto dobu pamatovali, proto dle paní KS má pamětní deska minimální význam. Sama KS několikrát zmínila pamětní desku v kostele, který pravidelně navštěvuje a ta je pro ní velmi důležitá.

Paní MS na položenou otázku odpověděla následovně:

MS: *V tej době jo, v tej době jo. (malá pauza) Ale říkám v dnešní době se na to už vůbec se nehledí, vůbec už to ... je jiná doba, ted' jsou oceněný ty, který v roce jak byli proti komunistům, tak ty jsou ted'ka ty jsou ty odměněný. Víš to je taky v tom fondu jsou, ale jsou to ty druhý ... tuty byli za války a tuty byli potom osm a šedesátým, ještě po tři a padesátým roce ti, co byli tak za trest no ... nesouhlasili s tou měnovou reformou v tom tři a padesátým, tak ty byli potrestaný právě a ty ted' za to berou odměny víš?*

MS je přesvědčená, obdobně jako KS, že doba je již jiná a události druhé světové války již zajímají pouze pamětníky, kterých je už poskromnu.

Význam pamětní desky se liší v závislosti na vztahu k samotnému objektu. Pro studenty má zapomenutý předmět velký význam a jsou přesvědčeni a jeho důležitosti a také důležitosti připomínat události, které zasáhly Plzeň. Pozůstalý jsou přímo zasaženi uběhlými skutečnostmi, ale pamětní deska, která byla vytvořena pro jejich příbuzné pro ně v dnešních dnech má minimální význam. Naopak mají pocit, že téměř pro nikoho již význam nemají. Odpovědi po významu památečního předmětu skončily téměř na protipólech myšleného spektra.

6 Závěr

Tento výzkum pomocí biografické metody ukazuje, jak se skrze prostor, čas, jedince a ne-živý objekt je součástí sítě aktérů. Práce poukazuje dále na proměnu významu, která závisí hlavně na povaze a vztahu dotazovaného k pamětní desce.

Pamětní deska bezpochyby má význam i v dnešní době a i navzdory tomu, že není vystavena na veřejném místě. Důkazem toho je fakt, že studenty tento předmět a vědomí o tom, že památeční předmět leží ve skladu, nenechal chladným a dost výrazně začali intervenovat a snažili se o změnu. Přáním studentů je bezpochyby navrácení mramorové pamětní desky do veřejného prostoru, aby tak mohla sloužit ke svému původnímu významu – připomínce.

Pro pozůstalé měla pamětní deska význam hlavně při samotném ceremoniálu odhalení, kdy ty nešťastné dny, které byly důvodem ke vzniku pamětní desky, byly poměrně stále čerstvě ukotveny v paměti. Pozůstalí jsou ve velké míře ovlivněni emotivní rovinou, neboť se jedná o jejich blízké zemřelé, z toho důvodu jim samotný památeční předmět nepřijde sám o sobě příliš důležitý a nevidí jako stěžejní problém momentální situaci, tedy to, kde se pamětní deska nachází. Důležitým faktorem jsou také místo a čas. Místo hraje velmi důležitou roli, protože kontaktovaní pozůstalí jsou ve starším věku, proto jim činí problém se například dopravit do Plzně, protože vzhledem k věku je to příliš daleko. Zároveň bližší a osobnější pro ně jsou hřbitovy, kde je uctěná památka jejím blízkým zemřelým individuálně. Faktor času není o nic slabší - jak pravila jedna má respondentka: „*To už tak neskutečně dlouho...*“ (MS).

Je otázkou jaký význam má pamětní deska pro společnost Typos, tiskařské závory, s.r.o. Díky neochotě spolupracovat na projektu a následně na této práci chybí v této otázce velká část analýzy, která by osvětlila proměnu významu a doplnila biografii pamětní desky.

Jako autorka práce zastávám názor, že dokud pamětní deska zůstane ukryta před zraky jedinců, nebude viděn význam v plném rozsahu i pro ostatní jedince, například plzeňskou veřejnost.

Celá analýza odhalila proměnu významu a poukázala význam materiálních objektů, které se díky interakcím stávají sociálními. Pevně doufám, že téma materiálních objektů bude nadále stále více a více v hledáčku sociálních vědců a také, aby Actor-Network Theory se dále dostávala do povědomí, protože nežijeme ve světě, který je tvořen dualitami – jedinci a ne-živý, ale v takovém světě, kde se neustále všechno takové prolíná, to právě tvoří svět takovým, jakým je.

7 Citace

7.1 Seznam literatury

Appadurai, A., ed. 1986 *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective*. Cambridge:Cambridge University Press.

ASA. 1989. *Code of Ethics and Policies and Procedures of the ASA Committee on Professional Ethics*. Washington, DC.

Cressman, D., 2009. *A Brief Overview of Actor-Network Theory: Punctualization, Heterogenous Engineering & Translation*. ACT Lab/Centre fo Policy Research on Science & Technology (CPROST) School of Communication, Simon Fraser University

Drašar, V. 1946. *50 let - »Grafika« tiskařské podniky v Plzni. »Grafika« tiskařské podniky v Plzni.*

Ferraroti, F. 2003. *On the Science of Uncertainty. The Biographical Method in Social Research*. Maryland: Lexington Books.

Gosden Ch., Marshall Y. 1999. *The Cultural Biography of Objects*. World Archeology. 31 (2): 169-178.

Halbwachs, M. 2009. *Kolektivní paměť*. Praha: Sociologické nakladatelství

Harré, R. 2002. *Material Objects in Social World*. Sage

Hendl, J. 2012. *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.

Latour, B. 2005. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press.

Nimmo, R. 2011. *Actor-network theory and methodology: social research in a more-than-human World*. Methodological Innovations Online.

Oláh, G. 2013. *Kolektivní paměť, prostor a významy. Případ náměstí Svobody v Budapešti*. Sociologický časopis. 49 (5): 729 – 750

O'Reilly, K. 2004. *Ethnographics Methods*. Routledge.

Rosenthal, G. 2008. *Biographical Research*. In *Qualitative Research Practice*. Edited by: Clive Seale, Giampietro Gobo, Jaber F. Gubrium, David Silverman. Sage Publications

Sayes, E. 2014. *Actor-Network Theory and methodology: Just what does it mean to say that nonhumans have agency?* *Social Studie of Science*.

Wasková, E. 1997. *Příspěvek k dějinám sociálně demokratické tiskárny*. In: *Západočeský historický sborník 3*, s. 229-246

7.2 Internetové zdroje

The Bug's Blog, Bruno Latour, Action-Network-Theory, and Dismantling Hierarchies. 2009. *Actor-Network Theory: terms and concepts*. Dostupné na: <http://latourbugblog.blogspot.cz/2009/01/actor-network-theory-terms-and-concepts.html>

Tretyakov, S. 2006. *The Biography of the Object*. Dostupné na: <http://www.scribd.com/doc/87827484/Tretiakov-Biography-of-Object#scribd>

Typos, tiskařské závody, s. r. o. 2006. *Historie. Typos, tiskařské závody, s. r. o.* Dostupné na: <http://www.typos.cz/index.php?id=11>

8 Summary in English

This Bachelor has topic: The Social Life of Material Objects. The Research uses Biographical method to show how one material object create actor-network. The form of Network depends on area, time, humans and non-humans. Objects of my research is memorial of employees of company Grafika, who died in The Second World War. Main method were semi-structures interview with students and survivors. This thesis revers about transformation of meaning. The meaning of memorial depends on participants relationship to memorial. The main findings are that, the memorial has the bigger importance for studance, who are interested in this theme. The significance for survivors is emotionally binded to their relative. With flow of time their interest about memorial decline. This research is one of few that is focused on social life of material objects. I hope, that number of this type of research will grow up, because this approchoach conceives the world complexly.